

KARLSÖBLADET
NR 1-2 • ÅR 2026

Orkidéerna på Stora Karlsö

KALABALIKEN I RÖJSU

FÄLTSTATIONEN – FRÅN DRÖM TILL VERKLIGHET?

RAPPORT: PALMSKA FONDEN

ÅRETS UTSTÄLLARE – FOTOGRAF JIM SUNDBERG

INNEHÅLL

Tema: Orkidéer på Stora Karlsö	4
Kalabaliken i Röjsu	10
Fältstationen – från dröm till verklighet?	14
Rapport: Palmska fonden 2025	16
Årets utställare – fotograf Jim Sundberg	18
Åke Anderson In memoriam	20
Flitigt bygglag: Fönsterrenovering	22
Nedslag i Stora Karlsös bildarkiv	23
Turlista 2026	24

*Hien, fotograferad av årets
Stora Karlsö-utställare – Jim Sundberg.*

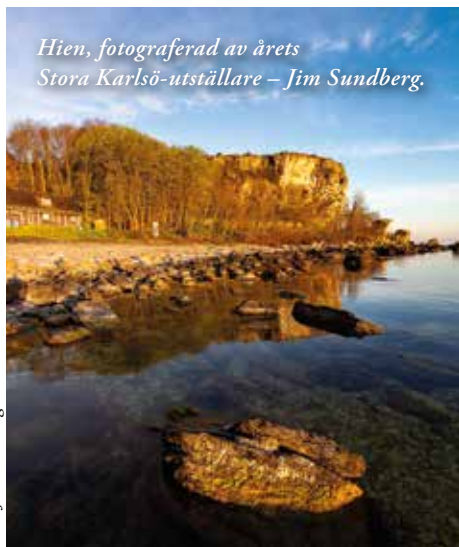

Foto: Jim Sundberg.

Material till Karlsöbladet nr 3–4, 2026
ska vara redaktören tillhanda senast 1 oktober 2026.
Adress: Torsten Green-Petersen,
Tunnbindaregatan 11, 621 57 Visby.
Tel: 070-647 51 43 eller e-post: tgp@telia.com

*Omslag: Sillgrisslor.
Fotograf: Jim Sundberg.*

Vem gör vad på Stora Karlsö?

Ansvarsområde	Huvudansvarig
Aktieansvarig	<i>Helena Cedergren</i> aktier@storakarlo.se
Bokning	<i>Siv Höglund</i> 0498-24 05 00
Fågelskydd/naturvård	<i>John Lund</i> 070-758 30 92
Konstutställningar	<i>Anna Ehn</i> 076-101 99 46
Palmska fonden	<i>Linda Engström</i> palmska@storakarlo.se
Personal	<i>Cecilia Thomsson</i> 0730-33 63 79
Redaktör Karlsöbladet	<i>Torsten Green-Petersen</i> 070-647 51 43

VD

Martin Voest 0720-70 96 04

Styrelseledamöter

<i>John Lund</i> , ordförande	070-758 30 92
<i>Björn Cedergren</i> , vice ordf.	0704-26 17 24
<i>Hanna Wiman</i>	0708-49 20 20
<i>Anna Maria Wremp</i> , (hemsida)	070-390 71 03
<i>Cecilia Thomsson</i> , (personal)	0730-33 63 79
<i>Jonas Hentati Sundberg</i> , (forskning)	073-938 79 69
<i>Kristian Hederfeld</i> , (ekonomi)	073-320 50 76
<i>Krister Hafidell</i> , suppl. (fastigheter)	070-201 05 37
<i>Josefin Morge</i> , suppl. (sociala medier)	070-758 21 96
<i>Henrik Edelstam</i> , suppl. (juridik)	070-565 30 28

Valberedning

<i>Jan Fröman</i> , sammankallande	072-215 08 87
<i>Torsten Ahlqvist</i>	0706-90 07 73
<i>Annika Melin</i>	070-543 26 26

KARLSÖBLADET

Redaktör: Torsten Green-Petersen, tel. 070-647 51 43.
Prenumerationsärenden: info@storakarlo.se
Layout: Lena Wennerstén.
Tryck: iVisby Tryckeri, Visby.
Upplaga: 300 exemplar.
Prenumeration: 150 kr/2 nr. Bg 5925-9812.
Ansvarig utgivare:
Karlsö Jagt- och Djurskyddsforenings AB
Hamnkontoret, Hamnvägen 16, 623 77 Klintehamn

Kära Karlsövänner!

I skrivande stund är det fortfarande vinter, även om ljuset långsamt återvänder och dagarna blir märkbart längre. Våren kan kännas avlägsen i februari, men erfarenheten säger att det plötsligt går fort. Snart står vi där igen – med säsongstarten runt hörnet och en ö som vaknar till liv.

Som alltid är den här perioden intensiv. Planering ska landa, avtal ska skrivas och sommarens lag ska formas. Just nu är vi i full färd med att anställa guider och boendevärdar, förstärka bokningen med extra-personal och bemanna både restaurang och båt. Det är ett arbete som kräver omsorg – men också ett av de roligaste stegen inför varje ny säsong. Att se teamet ta form är att se sommaren närma sig på riktigt.

Inför årets säsong händer det också några spännande saker på boendesidan. Våra nya glampingtält är på väg att ta plats och vi ser mycket fram emot att få välkomna gäster till en ännu mer naturnära – och samtidigt bekväm – upplevelse. För den som vill prova något nytt kan det vara ett fint sätt att uppleva ön, med havet nära och stillheten runt tältduken.

Restaurangen i egen regi

En viktig förändring i år är att vi – som det ser ut i skrivande stund – kommer att driva restaurangen i egen regi. Med stöd av *Kock.in*, som hjälper oss med personalsättning och administration, får vi möjlighet att testa ett upp-lägg där vi själva håller i helheten. Det känns både inspirerande och ansvarsfullt. Restaurangen är en central del av upplevelsen på Stora Karlsö och vi ser fram emot att ut-

veckla den med närhet till både gäster och verksamhet i övrigt. Samtidigt vill jag rikta ett varmt och innerligt tack till Liv och Marley, som under fem år drivit restaurangen med engagemang, värme och professionalism. De har satt sin prägel på ön och bidragit till upplevelsen som många av er mött under era besök. Nu går de vidare mot nya äventyr och vi önskar dem all lycka framåt.

En tid av förväntan

Det är mycket som ska falla på plats innan första båtturen går, men det är också just detta som är tjusningen med den här tiden på året – förväntan. Snart fylls bryggan i Klintehamn av resenärer igen, guiderna tar emot i Norderhamn och ön går in i sin mest levande period.

Avslutningsvis vill jag också nämna vår tidigare ordförande, Åke Andersson, som nyligen gått bort. Åke betydde mycket för Stora Karlsö och för många av oss personligen. Han var en varm, handlingskraftig och djupt sympatisk människa, och hans engagemang och klokskap har satt tydliga avtryck i ön och oss som haft glädjen att samarbeta med honom. Han kommer att vara mycket saknad. I det här numret finns en längre minnestext av Jan Fröman, men jag ville även här uttrycka min och styrelsens tacksamhet.

Vi ser fram emot att dela ännu en säsong med er.

Varma hälsningar,

John Lund, ordförande
Karlsö Jagt & djurskyddsförenings AB

Stora Karlsö

– alkornas och orkidéernas ö

Sankt Pers nycklar, Stora Karlsö. Foto: Jim Sundberg/GotlandNature.

*Stora Karlsö, kalkstensklippan mitt i havet utanför Gotlands sydvästkust,
hyser tiotusentals par häckande sillgrisslor och tordmular.
Tillsammans med grannön Lilla Karlsö är de Sveriges enda riktiga fågelberg.
Men hur är det med orkidéerna?*

När Linné steg iland på Stora Karlsö i juli 1741 möttes han inte av någon blomsterprakt:

”Fåren gingo hela dagarna uppå detta torra fält och på denna skarpna flisa, ur vilket fårgräset växte mycket glest och där eljest var så magert, att man snart skolat trott det själve fjällmössen här kunnat dött av hunger.”

Linné noterade bara ett enda träd uppe på platån, en ask som växte skyddat i ett

stort bronsåldersröse. Trädet finns ännu kvar och kallas numera Linnés ask. Några orkidéer såg han inte och det var inte så konstigt. Dels var det lite sent på säsongen, dels fanns det nog inga.

Vid den här tiden, och troligen ända sedan bronsåldern, betades alvarhedarna på båda Karlsöarna av hundratals får, året runt och utan stödfoder. Får betar selektivt och föredrar torra marker och smakrika örter framför grövre, frodigare gräs i fuk-

tigare områden. Linné kommenterar det också:

*”Dock gå fåren dag ut och in på alvaren,
bliva där smällfeta, ej engång nedtrampa
eller röra det böga gräset vid havsstranden,
ty naturen och smaken hava lärt dem
utvälja vad dem nyttigt är.”*

År 1887 stundade nya tider. Karlsö Jagt- och Djurskyddsförening hade köpt in den kalbetade ön. För att få aktieägare intresserade (aktierna gav ingen ekonomisk utdelning) infördes jaktbara skogsharar som behövde mat och skydd av växtlighet. Den radikala lösningen var att helt flytta fåren från ön. Efter kanske 3 000 år skulle nu skogshararna ensamma stå för betet.

Samtidigt skedde en omfattande plantering och frösådd av träd och buskar av flera olika slag.

Adam och Eva dyker upp

Redan tre år efter att fårbetet upphörde, 1890, noterades de första orkidéerna, Adam och Eva *Dactylorhiza sambucina*, och under de följande åren ökade de märkbart.

Hur kunde orkidéerna dyka upp som från ingenstans, efter bara tre år? Om rotknö-larna nu fanns där nere i marken, hur länge kan de lagra tillräcklig näring, efter att ha blivit avbetade varje år? Adam och Eva fanns förstas inne på Gotland, ungefär tio kilometer åt sydost. Hade de minimala fröna

Adam och Eva i mängder, Stora Karlsö maj 2006. Foto: Stellan Hedgren.

▶ blåst därifrån ut över Östersjön och sedan hittat en lämplig svamp att bilda en nödvändig, underjordisk samexistens med? Ingen vet säkert.

Under 1950- till 1970-talet var Adam och Eva-prakten som mest hänförande – orkidéerna koloniserade vissa delar av ön så till den grad att det knappt gick att sätta ner en fot utan att trampa på dem. Inventerare kunde räkna till tvåhundra orkidéer på en kvadratmeter.

Stora Karlsö befann sig i ”den älskliga fasen” och det visade sig vara just en fas. Den övergick med accelererande hastighet i igenväxningsfasen och i slutet på 1980-talet hade Adam och Eva minskat påtagligt. Provrutor som 1970 täcktes till 20 procent av Adam och Eva, återinventeras 1988 och nu täcktes endast 3 procent. Adam och Eva var den stora förloraren, medan till exempel brudbröd, slätterfibbla och knylhavre var vinnare – och enbuskarna förstås.

Något måste göras åt förbuskningen, och då – inte utan debatt – fattades ett beslut. Den 26 maj 1995 fick fåren komma tillbaka, först bara till en begränsad del av ön, men numera finns de i stort sett över hela. Efter en paus på 108 år betades Stora Karlsö igen. Samtidigt utfördes omfattande röjningar av enbuskar och andra vedväxter.

Men hur är det med de andra orkidéerna?

Sankt Pers nycklar

På Gotland är Sankt Pers nycklar *Orchis mascula* en allmän orkidé, främst på torra, öppna ängsmarker eller hållmarker, och den trivs också utmärkt på Stora Karlsö. Den blommar i stort sett samtidigt och gärna tillsammans med Adam och Eva och bidrar till fågringen. Den vanligaste färgformen är rödviolet, men ofta är blommorna rosa eller

vita med små, röda prickar på läppen. Helt vita går också att leta upp, men är inte lika vanliga.

Krutbrännare

Numera är krutbrännare *Neotinea ustulata* den tredje vanligaste orkidén på Stora Karlsö, efter Adam och Eva och Sankt Pers nycklar. Den är spridd på de högre liggande och torrare delarna av ön.

Tvåblad

Tvåblad *Neottia ovata* är allmän på Gotland, men på Stora Karlsö, med sitt tunna jordlager, är den inte lika vanlig. Den ses dock varje år på några ställen med friskare mark med lite skugga.

Grönvit nattviol

Grönvit nattviol *Platanthera chlorantha* var en av de arter som gynnades av att fåren försvann från ön. Den upptäcktes inte förrän på 1940-talet och ökade sakta. I slutet på 1900-talet var den väl spridd över ön. Idag går kurvan åt motsatt håll. När grönvit nattviol blommar efter midsommar letas den nog gärna upp av de betande fåren.

Johannesnycklar

Även johannesnycklar *Orchis militaris* ökade så sakteliga under fårens bortavaro och har kunnat ses på ett par, tre ställen under 1900-talet. De senaste åren har denna typiska gotlandsorkidé dock bara några enstaka noteringar från Stora Karlsö.

Brudsporre

De båda underarterna vanlig brudsporre *Gymnadenia conopsea* subsp. *conopsea* och praktsporre subsp. *densiflora* dök också upp under tidigt 1900-tal, och man kunde njuta av dem i öns fuktigare områden. Även brudsporrarna har minskat i antal, troligen på

*"Normal" Sankt Pers nycklar.
Foto: Marita Westerlind.*

*Sankt Pers nycklar, mörkt rosabloommande,
Stora Karlsö 16 maj 2023. Foto: Gun Ingmansson.*

*Sankt Pers nycklar, ljusrosa, Stora Karlsö
16 maj 2023. Foto: Gun Ingmansson.*

*Sankt Pers nycklar, vit med röda prickar,
Stora Karlsö 16 maj 2023. Foto: Gun Ingmansson.*

*Sankt Pers nycklar, vit, Stora Karlsö
16 maj 2023. Foto: Gun Ingmansson.*

*Tvåblad, närbild, Fröjel 15 juni 2015.
Foto: Gun Ingmansson.*

*Kärrenkipprot, Gotland.
Foto: Marita Westerlind.*

*Äkta ängsnycklar – ett försök att skydda mot fårbeta,
som tyvärr inte skyddade så bra, Myren på Stora Karlsö
29 maj 2017. Foto: Karin Haulin.*

*Krutbrännare,
Stora Karlsö. Foto:
Jim Sundberg/GotlandNature.*

grund av betet, och under de senaste tio åren finns bara enstaka noteringar.

Äkta ängsnycklar

På Stora Karlsö finns bara ett fåtal mindre fuktmarker och en lite större myr. I den sydöstra myrkanten har en handfull rosa äkta ängsnycklar *Dactylorhiza incarnata* var. *incarnata* försökt skydda sig mot fårbetet. Ibland lyckas de, men under de tre senaste åren har de inte setts.

Kärrknipprot

Även kärrknipprot *Epipactis palustris* följer samma mönster som flera av de andra orkidéerna. De noterades i början på 1900-talet, etablerade sig sakta i öns fuktmarker, har minskat under 2000-talet och sågs senast år 2024 med endast fyra exemplar.

Under åren har ytterligare sex orkidéer noterats från Stora Karlsö. Några är helt tillfälliga och det gäller göknycklar *Anacamptis morio*, som sågs med en planta 1954 och 1975, liksom purpurknipprot *Epipactis atrorubens*, som även den endast setts vid två tillfällen, 1977 och 1996. Natviol *Platanthera bifolia* har bara en notering, från 1972, liksom skogsnycklar *Dactylorhiza maculata* subsp. *fuchsii*, som sågs i öns enda myr 1962. Flugblomster *Ophrys insectifera* fanns i en fuktmark under åren 1972 till 1996, med som mest fyra plantor, men har inte setts under senare år. Här har högt gräs och älggräs tagit över. Det märkligaste fyndet är nog en knärot *Goodyera repens*, som ligger pressad i Riksmuseums herbarium. Den är samlad 1924, men

det fanns knappast någon lämplig miljö för den på kalkklippan Stora Karlsö, så troligen har det skett någon sammanblandning.

Idag

Stora Karlsö bjuder fortfarande på hänförande mängder Adam och Eva. De är inte lika talrika som under den ”älskliga fasen”, men fullt tillräckliga för att locka orkidéälskare varje år. Den gula färgformen dominerar något över den röda och det är alltid ett nöje att leta efter avvikande exemplar. Laxfärgade blomax brukar vara lätta att hitta och sällsynt kan blommorna bära de båda färgerna på något intrikat sätt.

Adam och Eva blommar tidigt, från mitten av maj, innan fåren har skeppats ut till ön. De föredrar vissa delar av ön, särskilt de östra. Tusentals Sankt Pers nycklar gör dem sällskap, men de finns även mer spritt. Krutbrännarna, mindre till växten och mer diskret färgade, blommar en aning senare, men är mångas favorit.

Får älskar smaken av orkidéer, men är samtidigt helt nödvändiga för att hålla förbuskningen borta. På Stora Karlsö märks den balansgången.

Gun Ingmansson

Referenser:

- Broqvist, K. & Magntorn, O. 1989. *Inventering av träd- och buskvegetationen på Stora Karlsö*. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Gullander, B. 1971. *Linné på Gotland*. Stockholm.
- Ingmansson, G. 1995. *Stora Karlsös kärlväxtflora*. – *Rindi* 15:55–150.
- Ingmansson, G. 2024. *Gotlands orkidéer*, 2a uppl. Gotlands Botaniska Förening och Gotlandica förlag.

Kalabaliken i Röjsu

*Att Röjsu, bronsåldersröset på krönet av Stora Karlsö,
syns på långt håll är nästan en underdrift. På miltals avstånd
ligger det väl synligt mot horisonten när man blickar västerut från fasta Gotland.
Men just detta – synligheten - fick märkliga konsekvenser
i skuggan av första världskriget.*

I nutid kan var och en med en dator eller smart telefon botanisera runt i Historiska museets digitaliserade kataloger – en trivsam syssla! Den som då händelsevis söker sig fram till förvärvsnummer 16551, med fynd från just Röjsu, möts dock av en besynnerlig uppgift – att människoben därifrån sägs ha påträffats ”strax väster om det i röset anlagda huset”.

Ett hus, i Röjsu?! Alla som besökt ön kan intyga att där absolut inte finns något hus – men så har det inte alltid varit!

Högst på Österberget

Redan Carl von Linné, som besökte Stora Karlsö 1741 lät meddela att röset på Österberget, och framförallt den väderbitna ask som redan då växte i dess mitt, användes som riktmärke av sjöfarande. Det är sannolikt därför som det är prydligt utsatt redan på de äldsta detaljkartorna över ön. Att det allmänt kallas Röjsu, alltså ”röset” i bestämd form, är i sig talande för hur man sett på det.

På Stora Karlsö finns många rösen, till och med ett nästan lika stort nere vid Lauphargi i söder – men det finns ändå bara ett

Röjsu i folkmun. Även om Linné lite ned-sättande beskrev det som ”en stenhög” så vet vi idag att det är ett gravröse från äldre bronsålder. De södra och centrala delarna undersöktes sommaren 1889 och under ned-rasade stenmassor återfanns då en tydlig cirka 1,6 meter hög inre murkonstruktion. Undersökaren, Fredrik Nordin beskrev själv i sin rapport till Vitterhetsakademien hur han efter grävningarna lät denna mur ligga synlig i ett försök att ge besökare på ön en bättre förståelse av röset. Det var förvisso en god tanke, men när sedan ingen fanns på ön som kunde förklara så fick fantasin snabbt vingar.

Bronsåldersmurarna blev till resterna av en borg, anlagd av den på Gotland mytomspunne danske hövitsmannen och kaparen Sören Norby. Bara det räcker ju för att höja ett och annat ögonbryn – men det skulle bli värre!

Ett rop på hjälp!

I Antikvarisk-Topografiska Arkivet i Stockholm finns en skatt av arkeologiska rapporter, ritningar och fotografier – men även en hel del annat. Där finns ett telegram, avsänt från

Klintehamn den 22 november 1915. Det är adresserat till riksantikvarie Montelius och berättar, kort och koncist att:

"Marinstaben å Karlsö uti Röjsu vill uppföra en vaktstuga. Protesterat. Föreslagit bredvid för bronsålderns skyddande". Telegrammet är undertecknat Wöhler.

Här framträder det dåtida Stora Karlsös huvudperson i all sin prakt, för den som skickade telegrammet var givetvis Willy Wöhler, Karlsökungen. Mycket kan sägas om honom, både på gott och ont – men han var inte den man satte sig på i första taget. Femton år in på 1900-talet var han dock inte längre den godsägare som närmast kollegialt stod värd när Oscar II besökte ön. Men

ränderna gick inte ur så lätt – för Wöhler satte man sig inte på.

Marinstaben tänkte alltså bygga en vaktstuga i röset. Anledning var att man, under början av första världskriget utsett röset till signalplats och utan tillstånd rest en signalmast. Spåren av denna kan förövrigt fortfarande ses i form av en stor igenfylld grop och ett antal fastcementerade järnögler för stödlinor – givetvis i den outgrävda delen av röset. Detta var innan kommunikationsradions införande och snabb överföring av meddelanden mellan ön och fasta Gotland krävde signalering via masten.

I efterhand ankom det på en annan nyckelfigur, arkeologen Bror Schnittger, att försöka bringa ordning i det som hänt. Han var en man med många strängar på sin lyra

Nutidens Röjsu. Foto: Ny Björn Gustafsson.

► – en av dessa var att försöka samordna vård och brukande av kulturlandskapet på Stora Karlsö. Det är tack vare hans rapport från 1921 som vi vet vad som hände.

Schnittgers rapport

Helsingborgaren Bror Schnittger hade fått Vitterhetsakademiens uppdrag att rapportera de omfattande fynden från 1880- och 90-talens undersökningar av grottan Stora Förvar. Båda grävledarna, Lars Kolmodin och Hjalmar Stolpe, hade 1905 hunnit avlida utan att egentligen ha publicerat mer än några smånotiser om utgrävningarna. Redan efter något år hade däremot Schnittger hunnit få ut ett första häfte som främst beskrev naturförhållandena på ön. Eftersom han redan var införstådd med omgivningarna fick

han även uppdraget att rapportera om den fullkomliga palaver som under något år utspelade sig i och i samband med röset på Österberget. Han gick noga till väga och inhämtade vittnesuppgifter inte bara från Wöhler utan även från dem som varit militärt ansvariga på ön under kriget, främst en Kapten Kullander vid Lotsstyrelsen i Visby.

Det som framkom i rapporten lär det bli svårt att finna maken till över huvud taget. Visst har det förekommit på många platser att exempelvis gravhögar utnyttjats för att anlägga jordkällare och dylikt – men det som hände på Karlsö var i en klass för sig. I rapporten berättas att signalisterna på ön uppfört ett mindre skjul i röset, trots Wöhlers påpekanden – men även att byggnaden snabbt brunnit ner genom vålded. Men, skam

Schnittger i Hien, 1912. Foto: Okänd.

den som ger sig – för strax byggdes ett ännu större hus i röset. För att ytterligare öka trevnaden uppe på det utsatta Österberget rev sedan signalisterna upp botten på röset och de murverk som Fredrik Nordin pedagogiskt lämnat kvar 1889. Av stenen byggdes en nära 2 meter hög mur utanför det nya huset. Kapten Kullander hävdade att detta gjorts i samförstånd med Wöhler – något Schnittger, som kände Wöhler, höll för fullständigt uteslutet. Schnittger såg också till att resa ut och dokumentera röset, med hus och allt. Det var sannolikt då de människoben som omnämns i Historiska museets katalog omhändertogs. Av Schnittgers planritning framgår att man även inrättat en trappa från huset upp till signalmasten – prydligt och innovativt på sitt vis, men fullkomligt förkastligt sett till bevarandet av röset.

Tillbaka till dåtiden

Schnittgers rapport, som inlämnades i februari 1921 leder sakligt läsaren genom militärens, främst då Kapten Kullanders, bakomliggande tankar med att anlägga signalplatsen och huset i röset. Lika sakligt, och närmast lite ursäktande, smular sedan Schnittger sönder alla Kullanders argument och kommer till slutsatsen att det är otänkbart att inte återställa röset, både ur militär och kulturhistorisk synvinkel. Så blev det också, men en sak som är slående är att Schnittger inte en enda gång nämner Fredrik Nordins utgrävning. Istället utgår han från att röset skadats genom ”skattgrävning. När det återställdes var det därför till ett utseende det inte haft på dryga 30 år, med Linnés ask i en grop i mitten omgiven av en ringformig stenvall. Däremot lämnades delar av andra anläggningar som fanns i röset relativt intakta. Nutida besökare som har ögonen med sig kan därför bland annat se de översta trappstegen på signalisternas trappa, liksom

en stödmur som sannolikt byggdes 1889 för att inte asken helt sonika skulle välta ner ur röset efter utgrävningen.

Final i moll – och nya tag

Tyvärr markerade återställandet av Röjsu och några mindre gravar även slutet för Bror Schnittgers tid på ön. Han fortsatte visserligen arbeta med fynden från Stora Förvar, men de var som redan påtalats bara ett av många åtaganden. Han hade kort och gott en ganska fullteknad tillvaro när han som det verkar abrupt insjuknade i aggressiv cancer och avled i början av sommaren 1924, endast 42 år gammal. Där hade det kunnat stanna, om det inte varit för hans hustru.

Dåtidens forskande storheter var nästan alla män, ofta relativt förmögna och inte tyngda av vare sig samvetskval eller behov att delta i barnuppfostran och andra kvinnoysslor som sköttes av fruar eller avlönad personal. Där bröt fru Schnittger mönstret redan genom att inte heta fru Schnittger – utan Rydh, Hanna Rydh. Hon hade förutom ett bibehållet efternamn även landets första kvinnliga doktorstitel i arkeologi på meritlistan. Hon verkar ha varit en naturkraft som avgjort förtjänat en betydligt längre beskrivning än denna. Efter makens död åtog hon sig att färdigställa arbetet med Stora Förvarfynden, liksom att utföra egna arkeologiska undersökningar på Stora Karlsö – men det är som det brukar heta, en helt annan historia.

Den som idag besöker Röjsu ser inte mer än svaga spår av den kalabalik som utspelades där för dryga 100 år sedan – men alla besökare på Österberget borde faktiskt skänka en tanke till både Willy Wöhler och Bror Schnittger. Utan dem hade Röjsu garanterat varit en helt annan plats!

Ny Björn Gustafsson, 2026

Fältstationen

– från dröm till verklighet?

Forskningen har varit en viktig del av Stora Karlsö sedan Karlsöklubben allra första år. Från Hjalmar Stolpes utgrävningar av Stora Förvar på slutet av 1800-talet till starten av ringmärkning av sillgrissleungar 1913 (de näst första ringmärkta fåglarna i Sverige, endast överträffade av sju storar som ringmärktes i Lund året innan), från de viktiga vegetationshistoriska studierna i myren på 1970-talet till den alltmer betydande havsfågelforskningen under de senaste decennierna. När Stora Karlsö hösten 2025 tog emot Stora Turistpriset inleddes prismotiveringen med att ”Stora Karlsö visar hur besöksnäringen kan vara en kraftfull motor för innovation – där naturvård, forskning och turism vävs samman i nya former och samarbeten”.

Et genombrott i havsfågelforskningen, som jag själv varit engagerad i sedan över 25 år, skedde 2008, då den konstgjorda klippphyllan ”Karlsö Auk Lab” byggdes. Den utgör nu huvudfokus för en växande forskningssatsning under ledning av Sveriges lantbruksuniversitet, tillsammans med ett antal forskningsinstitutioner i Sverige och utomlands. Under de senaste tio åren har 25 examensarbeten och tre doktorsavhandlingar skrivits om havsfåglarna på Stora

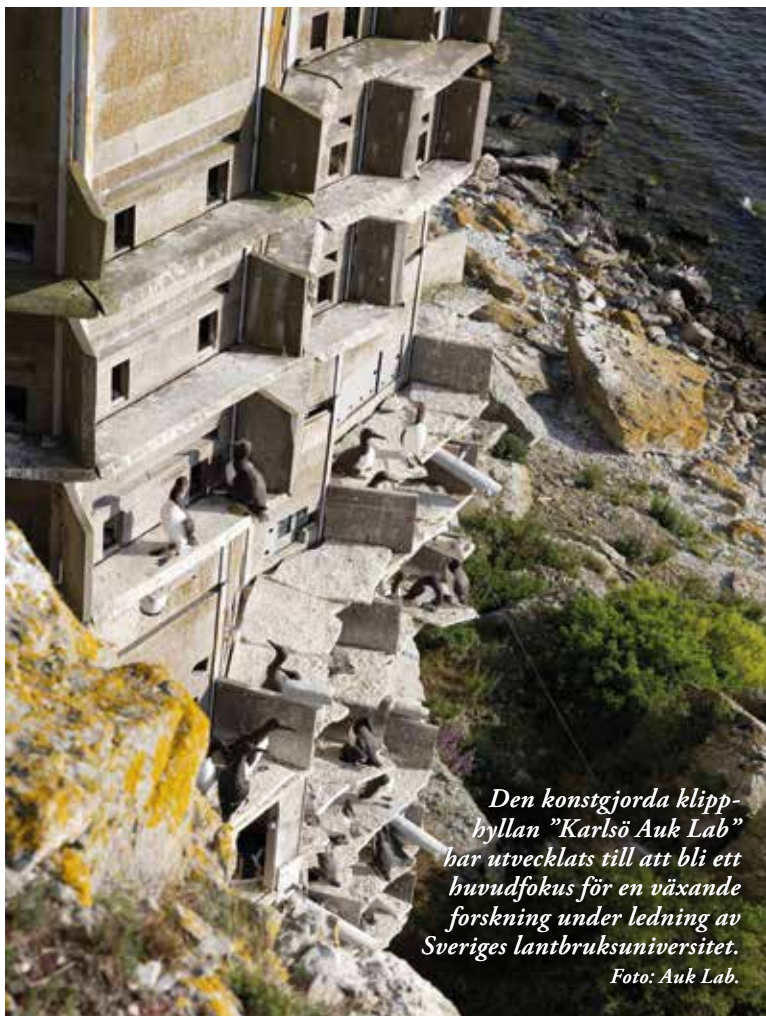
Karlsö. Varje år deltar ett stort antal studenter, fältarbetare och volontärer i verksamheten.

Sedan fem år tillbaka har Karlsöklubben tillsammans med Sveriges lantbruksuniversitet planerat byggandet av en ny fältstation på Stora Karlsö. Syftet är dels att kunna erbjuda ett funktionellt boende för gästande forskare och studenter, dels att kunna inrymma all den nya teknik som används inom forskningen. Dessutom kan nya faciliteter möjliggöra en satsning på nya verksamheter, exempelvis en ungdomsverksamhet kopplat till forskning och naturvård. Processen inleddes med en förstudie år 2022 som innehåller en behovsanalys och ett förslag på placering. Sedan dess har jag själv, tillsammans med andra i styrelsen, arbetat hårt med två delar: tillståndsprocessen och finansieringen.

Vad det gäller tillstånd fick vi i juni 2025 ett glädjande besked – bygglovet beviljades! Detta efter en relativt lång process som bland annat utrett vattentillgången på ön. Vi har sedan tidigare fått de dispenser som krävs från Länsstyrelsen kring föreskrifter för naturreservatet och Natura 2000-området.

*Ringmärkt sillgrissla observerad i Auk Lab.
Foto: Auk Lab.*

*Den konstgjorda klipp-
byllan "Karlsö Auk Lab"
har utvecklats till att bli ett
huvudfokus för en växande
forskning under ledning av
Sveriges lantbruksuniversitet.*

Foto: Auk Lab.

Detta innebär att det inte finns några administrativa hinder för att sätta i gång byggprocessen.

Vad som återstår är dock en stor del av finansieringen. Vi har en budget på 12 Mkr. Vi har tilldelats ett bidrag av Marcus Wallenbergs särskilda fond på 1 Mkr och fått in några privata donationer på sammanlagt ca 400 000 kr. Så det mesta återstår. Vi söker aktivt finansiering hos stiftelser, men kan även tänka oss företagssponsring och natur-

ligtvis också privata donationer. Kanske har just du några idéer hur projektet skulle kunna få full finansiering? Hör i så fall gärna av dig till undertecknad. En fältstation på Stora Karlsö skulle kunna bli en stolthet för hela ön – kanske med invigning lagom till Karlsöklubbens 150-årsjubileum 2030?

*Jonas Hentati Sundberg, docent i ekologi
vid Sveriges lantbruksuniversitet
och styrelseledamot i Karlsö Jagt
och Djurskyddsforenings AB*

PALMSKA FONDEN 2025

Karlsö Jagt- och Djurskyddsförenings AB förvaltar sedan 1988 den så kallade Palmska fonden som instiftades av Åke Palm (1913–1992) till minne av hans far Gunnar Palm. De var båda från Gotland och hyste ett gemensamt stort naturintresse. Fondens uppgift är att stödja forskning med inriktning på Stora Karlsö och Östersjön och genom åren har ett stort antal ansökningar beviljats liksom studier publicerats.

Eftersom fonden fortfarande är relativt okänd vill vi nu i Karlsöbladet fortllöpande berätta vilka studier som beviljats anslag och vad dessa undersökningar givit som resultat. Under 2025 beviljades stöd till tre studenter vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) vid sidan av två större anslag till dels det

kamerabaserade arbetet vid "Auk Lab", dels till analyser av keramik från grottan Stora Förvar.

Den senare studien har ännu inte publicerat några resultat så vi får återkomma till grottan vid senare tillfälle. Här beskrivs de olika studierna under året i korthet.

"Sveriges mest övervakade fågel: Förbättrad kameraövervakning i Auklab."

En forskningsstudie av Jonas Hentati Sundberg, SLU och Olof Olsson, Stockholm Resilience Centre.

På de konstgjorda häckningshyllorna i Auk Lab på Stora Karlsö häckade 2024 103 par sillgrisslor och tio par tordmular. Via ett 60-tal kameror spelas videomaterial in dygnet runt från maj till slutet av juli. Filmerna används till att bygga upp en jättelik databas för pågående och framtida forskning. Genom AI-assistans med avläsning av ringnummer och annat kan forskarna numera kartlägga enskilda fåglars beteende och livshistoria och därmed

få tillgång till nya verktyg för att förstå en fågelart som lever större delen av sitt liv till havs utom synhåll för oss. Kamerorna slits hårt av stormar och saltstänk. Med pengarna från Palmska Fonden kunde forskarna bygga om konstruktionen så att kamerorna kan plockas in under vintern, byta ut gamla kameror, och byta till ett modernare inspelningssystem.

"Skogsharar och vegetationshistoria på Stora Karlsö – En arkivstudie."

En kandidatuppsats i biologi av Edit Engkvist vid SLU.

Uppsatsen undersöker sambandet mellan harpopulationen och vegetationsförändringar på ön. Flera utplanteringar och

utdöenden är dokumenterade och påverkan från parasitsjukdomar, jakt, utplantering, kalla vintrar och predation. Skogshararnas betestryck beskrivs som selektivt, och bedöms inte tillräckligt kraftfullt för att ensamt motverka igenväxningen av alvarmarken. Dock kan arten potentiellt fungera som ett komplement till dagens betesförvaltning, särskilt under vinterhalvåret.

”Skillnaden i dieten mellan vuxna och unga sillgrisslor i Östersjön.”

Kandidatuppsats i biologi

av Felicia Svensson Israelsson, SLU.

Unga sillgrisslors diet är relativt väldokumenterad men kunskapen om de vuxna fåglarnas betydligt sämre eftersom de fångar och sväljer sina byten under vattnet. Denna undersökning analyserar skillnaden i födoval mellan unga och vuxna sillgrisslor med hjälp av DNA-analys av sillgrisslors avföring. Resultatet visar en tydlig skillnad där de vuxna fåglarnas föda till hälften består av skarpsill och ungefär en

fjärdedel vardera av respektive strömming och storspigg. Ungarnas å sin sida domineras av skarpsill (71%) följt av strömming (23%) och storspigg (6%).

”Hur påverkas ejderns häckning av äggpredation? En detaljerad AI-assisterad videoanalys på Stora Karlsö i Östersjön.”

Kandidatuppsats i biologi

av Agnes Källström, SLU.

Här har Agnes med hjälp av kameraövervakning studerat äggpredation som en av möjliga orsaker till bristande häckningsframgång hos ejder. Predationsstrycket visade sig vara högt med inte mindre än 42 % av den totala kullstorleken rövad av gråtrut och havstrut. Ett faktum som minskade antalet lyckade häckningar till 65 %. En annan slutsats var att risken för äggpredation var störst på morgonen och mitt på dagen under dagarna av äggläggning.

Linda Engström

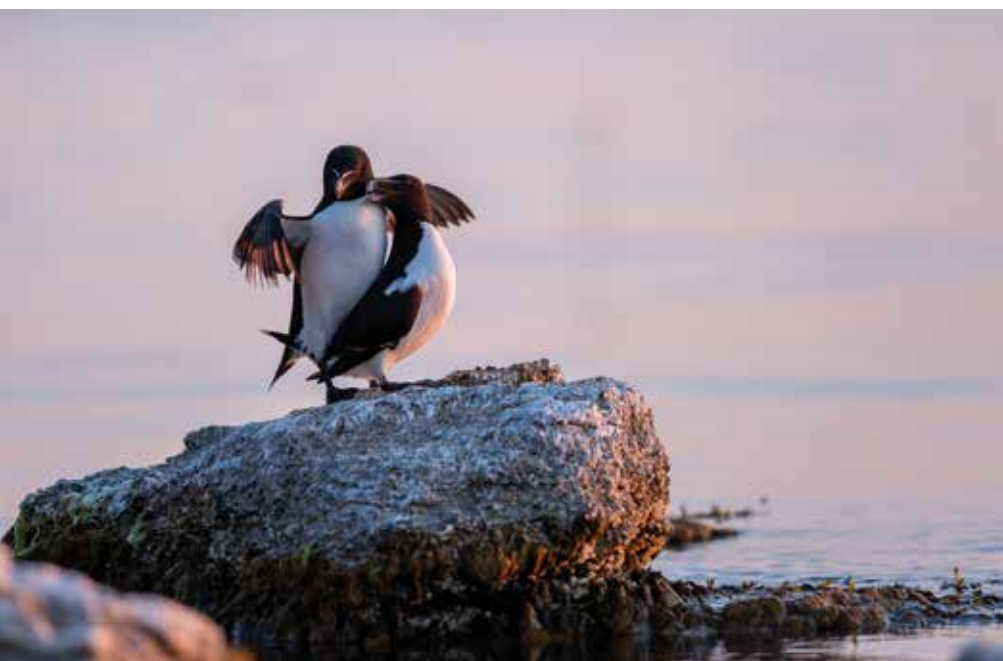
Koordinator av Palmska fonden

Ejder på Stora Karlsö. Akvarell: Lena Wennersten.

Sillgrisslor. Foto: Jim Sundberg.

Ömhetsbetygelse mellan två tordmular. Foto: Jim Sundberg.

Fotograf Jim Sundberg är årets utställare på Stora Karlsö

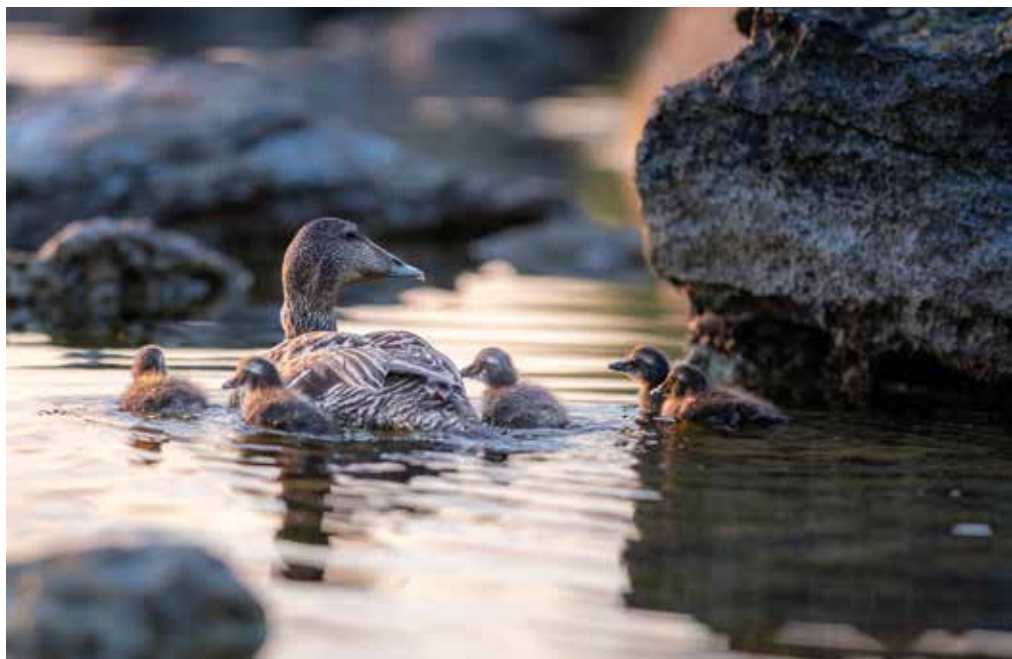
Jim Sundberg är välkänd på Gotland för sitt GotlandNature som erbjuder naturupplevelser på Gotland i form av fågelskådning, örnsafari och kurser om fåglar och fjärilar. För elva år sedan hölls den första kursen på Stora Karlsö, och årets kurser är en "Naturkurs med fåglar och växter", en "Fågelsång" och en "Karlsöskådning".

Under många år har Jim Sundberg fotograferat naturen på Karlsö och i år visar han sina bilder med interagerande tordmular och grisslor, landskapsskildringar och personliga perspektiv på ön.

Fågelfotografering kräver både mycket tid och att ha turen att hitta tillfällen då fåglarna överraskar. En sillgrissla som erbjuder

en annan grissla något ovanligt att äta, eller en kärvänlig ömhetsbetygelse mellan två tordmular ger en inblick i fågelvärlden inte alla får se med egna ögon. Jim Sundberg har genom sin långa erfarenhet som fågelskådare och fotograf lyckats fånga detta.

*Anna Ehn,
utställningsansvarig*

Ejderhona med ungar. Foto: Jim Sundberg.

Åke Anderson in memoriam

I slutet av januari nåddes vi av budet att Åke Anderson gått ur tiden. I april skulle han fylla 85 år.

Åke är starkt förknippad med Stora Karlsö. Visserligen var han en av Sveriges främsta ornitologer med hela världen som sitt skådarområde, men till Karlsö återvände han alltid sedan de första besöken på 70-talet.

Yrkesbanan innebar att tillsammans med syskon ta över den textilhandel i Borås som hans farfar startat. På 1990-talet växlade han om och blev reseledare hos Resia där han senare tog initiativ till att starta fågelskådarresor till olika delar av världen. Så småningom rekryterades han till den för naturresor renodlade resebyrån Avifauna.

Genom alla resor blev det också många kryss, men de svenska och de utländska hölls isär. Åke hade även en särskild Karlsölista där han ”hängt in” över 220 arter av de cirka 260 som har observerats på ön sedan 1880. Favoritfågeln var dock ingen utpräglad karlsöfågel – ljunpiparens latinska namn var också Åkes mejladress.

Aktieägare i Karlöbolaget blev han i 50-årsåldern och några år senare invald i Karlsöklubbens styrelse där han i många

år var sekreterare och de sista åren ordförande. Han var under större delen av sitt liv en av Karlsös främsta ambassadörer. Till det bidrog hans alltid goda humör och hans förmåga att få andra människor att känna sig sedda. Inte självklart på något sätt med tanke på att Åke under många år kämpat mot olika sjukdomar. Sin första canceroperation genomgick han redan på 1990-talet, och fler skulle följa. Han brukade skoja om att han var en medicinsk sensation och det är möjligen sant. Sant är åtminstone att han alltid kom tillbaka och tog sig runt på Karlsö med spänstiga steg. Sista gången jag träffade honom, för ett och ett halvt år sedan, var det någon lite rörelse eller strapats (jag har glömt vilken) som tog lite extra tid för Åke varpå han snabbt kommenterade ”*tja, man är ju inte 80 längre*”.

Fjölårets bolagsstämma fick klara sig utan Åke. När jag pratade med honom veckan före så erkände han, och det hördes på rösten, att han tog det hårt.

Så även om han saknas bland vännerna på ön så är vi tacksamma för det han gav under så många år.

Jan Fröman

*Åke Anderson i skådartagen.
Foto: Magnus Malin.*

Fönsterrenovering

Karlsö ligger och vilar. Men här vilas inte!

*För fjärde året i rad renoverar Inez och Pia fönster som vi tagit med hem från ön.
Färdiga och fina inför en ny säsong på Stora Karlsö.*

Både Inez och Pia heter Ahlquist i efternamn. Och de är trogna medhjälpare i vårt ”bygglag”. De kör från Fröjel till Alva en gång i veckan till min snickarbod för att renovera fönster. Kaffe hinner vi också med, och jag har turen att bli bjuden på deras hembakade bullar och mackor. Fina stunder i vintermörkret.

Hugo Stumle

Stora Karlsö må befinna sig i vinterdvala, men omsorgen och engagemanget vilar inte – Inez och Pia Ahlquist har ägnat åtskilliga vintertimmar åt att renovera fönster. Foto: Hugo Stumle.

NEDSLAG i Stora Karlsös bildarkiv

Karlsöbladet fortsätter att släppa bilder från Karlsöklubbens bildarkiv, som håller på att digitaliseras. Den här gången är temat jakt med tre bilder från tördjakten 1922 och tre bilder från harjakten 1953.

Jan Fröman

Bilder från tördjakten 1922:

Utfärd till tördjakten 1922.

Utanför paviljongen under tördjakten 1922 står från vänster Gartz, af Ekenstam, fru Gentele, von Braun, Lundberg, E. E. Malmgren, Duse och närmast stranden Willy Wöhler.

Bilder ur Karlsöklubbens bildarkiv. Foto: G. Gentele.

Bilder från harjakten 1953:

Skjutna harar lastas på fyrens bil, en ombyggd A-ford pick up truck, årsmodell 1928–29. Bilen var från början en fyradörrars A-ford men ombyggd till arbetsfordon, antagligen under kriget. Hytten är byggd i Sverige.

Lunch vid stenborden, harjakten 1953.

Utfärd till harjakten 1953. Till vänster syns Ivar Carlsson.

Bilder ur Karlsöklubbens bildarkiv, fotograf okänd.

B FÖRENINGSPOST

Avsändare:
KARLSÖBLADET
Karlsö Jagt- och Djurskyddsförenings AB
Hamnkontoret
Hamnvägen 16
623 77 Klintehamn

BEGRÄNSAD EFTERSÄNDNING

Vid definitiv eftersändning återsänds försändelsen med den nya adressen på framsidan (ej adressidan).

TURLISTA 2026

Bokning för 2026 är nu möjlig via internet och mail.

För mer utförlig information, aktuell turlista, specialturer och andra arrangemang se: www.storakarlso.se.

Båtresan med M/S Stora Karlsö tar ca 35 minuter.

Resenärer skall vara på kaj senast 30 minuter före avgång. Turer kan ställas in vid dåligt väder.

	Från Klintehamn	Från Stora Karlsö
8 maj–19 juni	09:30 och 14:00	10:30 och 15:00
21 juni–7 augusti		
Måndag till fredag	09:30, 11:30 och 16:10	10:30, 15:00 och 17:00
Lördag och söndag	09:30 och 14:00	10:30 och 15:00
8 augusti–30 augusti	09:30 och 14:00*	10:30 och 15:00

Undantag:

Nationaldagen 6 juni flera extra turer.

Midsommarafton 19 juni endast ut 09:30 och retur kl 10:30.

Ingen trafik 20 juni midsommardagen. Helgen 22–23 augusti ingen trafik.

PRISER Båtresa tur & retur inkl. guidad rundvandring	Stora Karlsö
Vuxen	445 kr
Barn 6–15 år	195 kr
Barn 0–5 år	Gratis
Säsongskort	945 kr

BOKNING

Telefon: 0498-24 05 00 eller e-post: boka@storakarlso.se.

www.storakarlso.se